

<https://doi.org/10.34142/23129387.2022.67.10>

УДК 159.9

ORCID 0000-0003-1421-0554

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Віталій Г. Панок,

Український НМЦ практичної психології

і соціальної роботи НАПН України, Київ

E-mail: panokvitaly@ukr.net

Актуальність дослідження. Унікальність організації і методичного забезпечення психологічної служби у системі освіти України створює непересічні можливості для здійснення психологічного супроводу професійної діяльності вчителя в сучасній школі.

Основною метою дослідження було визначення найбільш проблемних аспектів професійної позиції вчителя сучасної школи та розробку на цій основі напрямів психологічного супроводу його професійної діяльності.

Результати. Проаналізовано результати власних досліджень професійного вигорання педагогів, статистичні дані про динаміку кадрового забезпечення педагогами закладів освіти за останні роки, особливості актуальної життєвої ситуації педагогів в умовах війни, подолання пандемії COVID-19 та реформування освітньої галузі. Визначено найбільш вагомі негативні соціальні фактори, які впливають на стан вчителів. Охарактеризовано екзистенційні та психоемоційні стани і настрої педагогів.

Визначено можливості психологічної служби системи освіти з надання психологічної допомоги та здійснення психологічного супроводу професійної діяльності педагогів, їхньої соціально-психологічної адаптації до нових несприятливих умов. Обґрунтовано необхідність розробки нових

методологічних і методичних підходів в галузі прикладної психології освіти.

Ключові слова. *Вчитель, психологічні проблеми, актуальна життєва ситуація, психологічний супровід, психологічна служба, освіта, нові підходи.*

Psychological support of the teacher's activities: statement of the problem

Vitalii H. Panok,

Ukrainian scientific-methodological center for practical psychology and social work, The National Academy of Educational Sciences of Ukraine

E-mail: panokvitaly@ukr.net

Relevance of research. *The uniqueness of the organization and methodical support of the psychological service in the education system of Ukraine creates unique opportunities for psychological support of the teacher's professional activity in a modern school.*

The Aim of the study was to determine the most problematic aspects of the professional position of a modern school teacher and to develop, on this basis, areas of psychological support for his professional activity.

The Results of our own research on professional burnout of teachers, statistical data on the dynamics of staffing by teachers in educational institutions in recent years, the peculiarities of the current life situation of teachers in the conditions of war, overcoming the COVID-19 pandemic and reforming the education sector were analyzed. The most significant negative social factors affecting the state of teachers have been identified. The existential and psychoemotional states and moods of teachers are characterized.

The possibilities of the psychological service of the education system for providing psychological assistance and providing psychological support for the professional activity of teachers, their social and psychological adaptation to new adverse conditions have been identified. The need to develop new methodological and

methodical approaches in the field of applied psychology of education is substantiated.

Keywords. *Teacher, psychological problems, actual life situation, psychological support, psychological service, education, new approaches.*

Актуальність. У цій роботі хотілося б звернути увагу в першу чергу не на саму роботу вчителя і її результати, не на досягнення сучасної педагогічної практики як суспільно важливої діяльності, а на особистість вчителя, його внутрішній світ, його ставлення до професії, його мотивацію, його життєві плани, його ставлення до інших учасників освітнього процесу, в решті решт – до самого себе і свого місця у цій професії.

Думка про те, що педагог є головною фігурою в школі дуже довго побутувала у вітчизняній, та й не тільки у вітчизняній, педагогіці. Численні реформи освітньої галузі традиційно декларували вивищення, значення педагогічної праці та особистості педагога. Але останні десятиліття помітні суттєві зміни у ставленні громадськості до постаті педагога і його місця в суспільстві.

Вподовж численних реформувань освітньої галузі у нашій країні головна увага приділялась вдосконаленню методик викладання окремих дисциплін, управління освітою, інформатизації освітнього процесу, реалізації Концепції нової української школи і т.п. Дійшло до того, що педагог (Педагог у розумінні просвітителів і гуманістів ХІХ-ХХ століть) поступово перетворився у «надавача освітніх послуг». Тепер, виявляється, вчитель не бере участь у формуванні особистості молодшої людини, розвитку її здібностей, творенні майбутнього суспільства, а разом з представниками інших професій (лікарями, перукарями та ін..) надає послуги. Це свідчить, на нашу думку, не тільки про знецінення змісту і результатів педагогічної праці, а й про власне приниження самої особистості педагога. Більше того, риторика про піднесення професії педагога фактично залишилась незмінною, а практика – нормативні документи, інструкції і, головне – реальний стан,

соціальна роль педагога, суттєво змінилась. Фактично роль вчителя тепер розуміється як «той, хто може передати знання, навчити, підготувати до іспитів, якщо до нього по це звернуться», усе звелось ледь не до обслуговуючого персоналу, гувернантки, репетитора. Мабуть, у процесі практичної реалізації ідей і принципів «саморозвитку особистості учня в освітньому процесі», «самодетермінації поведінки особистості», «вільного вибору учнем власної освітньої траєкторії» і т.п. сталися суттєві перебільшення. І головна причина цьому, окрім «політичного шуму» про гуманізм і постмодерн, - елементарне незнання закономірностей психічного розвитку дитини у період її шкільництва.

В результаті, маємо цілком прогнозовані явища: знецінення у суспільній відомості професії вчителя, втрата авторитету вчителя в очах учнів, батьків, широких кіл громадськості, відтік учительських кадрів з професії, збільшення випадків репетиторства і формального виконання своїх безпосередніх професійних обов'язків, збільшення відсотку учнів, що здобувають неформальну освіту або здобувають її у приватних чи закордонних закладах освіти та ін..

Зараз настав час глибоких і всебічних досліджень психології вчительства — особистості вчителя, професійно-психологічних вимог до здійснення ним своїх професійних функцій, психологічного забезпечення методик освітньої діяльності, соціально-психологічної компетентності вчителя, розробки методів і технологій відновлення стресостійкості та емоційної стабільності.

Унікальність організації і методичного забезпечення психологічної служби у системі освіти України створює непересічні можливості для здійснення психологічного супроводу професійної діяльності вчителя в сучасній школі.

Отже, основною метою нашого дослідження було визначення найбільш проблемних аспектів професійної позиції вчителя сучасної школи та розробку на цій основі основних напрямів психологічного супроводу його професійної діяльності.

Огляд проблеми. Довший час, практично від самого її заснування, основна увага працівників психологічної служби була спрямована на учнів, як головних бенефіціарів освітньої діяльності, що цілком природньо. Разом з тим, поза увагою психологів увесь час були педагоги, педагогічні працівники, які, фактично, й забезпечують реалізацію мети і головних завдань освіти молоді в сучасній школі.

Для здійснення ефективного психологічного супроводу діяльності педагога необхідно, перед усім, з'ясувати особливості його професійної діяльності в сучасних умовах та ідентифікувати основні психологічні проблеми та несприятливі фактори соціального середовища, які ускладнюють цей процес та зменшують його ефективність.

Основним методологічним засновком теоретичного аналізу стану сучасного вчителства для нас може бути категорія життєвої ситуації. Категорія життєвої ситуації особистості була обґрунтована нами у попередніх роботах і має, на нашу думку, значний пізнавальний потенціал (Основи практичної психології; Панок, 2006, 2010, 2017). Життєва ситуація особистості – це сукупність соціальних, індивідуально-психологічних, соціально-економічних, демографічних, навіть географічних факторів, що обумовлюють актуальну життєву проблематику особистості, її життєвий шлях та життєві перспективи. Вважаємо цілком продуктивним застосування категорії життєвої ситуації особистості до розуміння психологічних особливостей професійної діяльності сучасного вчителя як основи організації психологічного супроводу його професійної діяльності. Отже, розглянемо особливості життєвої ситуації сучасного педагога та найбільш актуальні проблеми, що в ній виникають.

Передусім необхідно звернути увагу на стан вчителства в цілому, як великої професійної групи.

Агресія росії проти України, окупація українських територій, знищення великої кількості міст і селищ, вбивства мирного населення, безпринципна російська пропаганда, руйнація інфраструктури нашої держави включно з закладами освіти – усе це кардинальним чином вплинуло й на наше вчителство. Педагоги, як і увесь український народ, стали на

захист Батьківщини, зголосилися до Збройних сил і Територіальної оборони, інших силових структур. У лавах Збройних сил воюють приблизно 900 освітян з усієї України. З них 513 є педагогами, а 377 ще здобувають освіту. Такі дані озвучив міністр освіти і науки Сергій Шкарлет [1]. (<http://life.pravda.com.ua/society/2022/06/20/249192/>) Українська правда 20.06.22 Заява Міністра).

В Офісі генпрокурора зазначають, що унаслідок щоденних бомбардувань та обстрілів українських міст і сіл збройними силами РФ пошкоджені 1508 закладів освіти, 102 з них зруйновано повністю. І цифри ці, нажаль, продовжують збільшуватися. Велика кількість закладів освіти зараз перетворились на притулки для біженців, бомбосховища, пункти розподілу гуманітарної допомоги. Ті педагоги, що не пішли воювати, зараз працюють в різного роду гуманітарних місіях, притулках, шпиталях в якості волонтерів. Разом з цією роботою вони намагаються налагодити освітній процес на неокупованих територіях часто поєднуючи дистанційні і очні форми навчання, надаючи не тільки освіту дітям, але й беручи на себе функцію надання психологічної допомоги постраждалим.

Значна кількість педагогічних працівників була змушена покинути свої міста і села і переїхати в інші регіони країни або за кордон, поповнюючи таким чином велику армію вимушених переселенців. «У нас на сьогодні 22 тис. вчителів, які виїхали за межі території України. Мушу вам сказати, що чотири місяці тому таких вчителів було понад 30 тис.», – сказав очільник Міністерства освіти і науки України Сергій Шкарлет в ефірі національного телемарафону 12.07.2022 (<https://vsviti.com.ua/news/139596>).

Евакуація тягне за собою втрату звичних соціальних контактів і звичного соціального середовища, руйнацію або втрату родинних зв'язків, втрату роботи і звичного місця проживання, необхідність налагоджувати побут у незручних, іноді – несприятливих умовах, серед незнайомих людей. Часто головним семантичним конструктором, що характеризує

внутрішній стан біженців є поняття «виживання» або «переживання».

Отже, психоемоційна нестабільність, тривога, посттравматичні стресові розлади, сум, депресія, апатія, іноді – немотивована агресія, панічні напади, зниження когнітивних функцій, негативні спогади та ін. є, нажаль, доволі розповсюдженими явищами і в учительському середовищі також. Мабуть, зайве говорити, що відновлення професійних навичок і професійної діяльності при такому психоемоційному стані є вкрай тяжким для особистості вчителя. Вчитель сьогодні як ніколи потребує психологічної підтримки і соціально-психологічної реабілітації, психологічного супроводу своєї професійної діяльності.

Необхідно зазначити, що і до початку широкомасштабної фази російської агресії українське учительство не знаходилося в комфортних умовах. Тут варто згадати пандемію COVID-19, яка докорінно змінила умови професійної діяльності вчителя, ба більше – життєдіяльності в цілому. Раптовий, непередбачуваний перехід до дистанційних форм освітньої діяльності або навчання в умовах жорстких санітарних обмежень зумовили руйнацію усього методичного інструментарію вчителя, який накопичувався і вдосконалювався роками. Водночас вчителі змушені були відмовитись від більшості методик викладання і виховання та швидко, іноді без кваліфікованої і системної допомоги, опановувати методики роботи у віртуальному просторі.

Змінився увесь життєвий уклад вчителя. Тепер для багатьох робочим місцем стала домівка, а не школа чи інший заклад освіти. Звичкі роками, впродовж усього професійного життя, спілкуватися з учнями і колегами особисто (як кажуть зараз – офлайн) вчителі тепер змушені опановувати навички онлайн спілкування яке, з точки зору соціальної психології значно відрізняється і супроводжується багатьма фрустраційними ризиками.

За даними наших досліджень, які були проведені у 2020-2021 роках, лише третина педагогів вважають себе компетентними в галузі дистанційного навчання та мають, на

їхню думку, необхідні для цього компетенції. Ще третина – зазначили, що переживають значні труднощі і ускладнення у здійсненні освітньої діяльності за допомогою інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Суттєво також відмітити, як зазначають самі вчителі, що учні у багатьох випадках, значно краще за них володіють засобами ІКТ. І це, у свою чергу, здійснює суттєвий негативний вплив на авторитет вчителя перед учнями та батьківською громадськістю, обумовлює зниження самооцінки вчителя як професіонала.

Стан вчительства й у доповідний період не можна назвати благополучним. Сукупність численних проблем: зниження соціального статусу і авторитету в очах громадськості, низький рівень заробітної плати, недостатня методична підтримка, часта зміна методик викладання, несприятливі побутові умови та ін. обумовили негативні настрої, агресію, невдоволеність умовами праці у педагогічному середовищі, що врешті решт не могло не відбитися на якості освітнього процесу і його результатах.

Ще у 2018-2019 роках група науковців нашого Центру під керівництвом автора провела дослідження рівнів професійного вигорання педагогів за методикою В. Бойка. Було опитано 150 педагогічних працівників з різних освітніх закладів однієї з областей (див. Табл.1).

Ось тільки деякі з показників симптоматики професійного вигорання педагогів на стадії «симптом сформований повністю»: «переживання психотравмуючих обставин» - 29% від усіх опитаних; «тривога і депресія» - 27%; «неадекватне вибіркове емоційне реагування» - 59%; «емоційно-моральна дезорієнтація» - 31%; «розширення сфери економії емоцій» - 31%; «редукція професійних обов'язків» - 48%; «психосоматичні та психовегетативні порушення» - 31%.

При усій приблизності наведених нами даних, тенденції, на наш погляд простежуються доволі чітко: близько третини педагогічного складу закладів освіти знаходяться у стані повністю сформованого професійного вигорання. Очевидно, питання: «Як у такому психоемоційному стані можливо ефективно виконувати свої професійні функції, спілкуватись з колегами і учнями?» залишається риторичним.

Таблиця 1

**Сформованість симптомів професійного вигорання
за «Методикою професійного вигорання В. Бойка» (N=150)**

№ з/п	Симптоми професійного вигорання	Симптом не сформований (%)	Симптом на стадії формування (%)	Симптом сформований (%)
1	<i>Переживання психотравмуючих обставин</i>	53	19	29
2	<i>Незадоволеність собою</i>	74	22	4
3	<i>«Загнаність у кут»</i>	77	15	7
4	<i>Тривога і депресія</i>	53	21	27
5	<i>Неадекватне вибіркове емоційне реагування</i>	18	23	59
6	<i>Емоційно-моральна дезорієнтація</i>	34	35	31
7	<i>Розширення сфери економії емоцій</i>	39	30	31
8	<i>Редуція професійних обов'язків</i>	27	25	48
9	<i>Емоційний дефіцит</i>	59	27	14
10	<i>Емоційне відчуження</i>	57	31	12
11	<i>Особистісне відчуження (деперсоналізація)</i>	65	20	15
12	<i>Психосоматичні та психовегетативні порушення</i>	49	19	31

Одержані результати корелюють із даними офіційної статистики (Освіта в Україні: виклики і перспективи. МОН, Інститут освітньої аналітики. 2020 mon.gov.ua). «За даними Держстату, за останні шість років щодо динаміки кількості педагогічних працівників, які викладають окремі предмети в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), спостерігається стабільно негативна тенденція». У 2014/2015 навчальному році кількість вчителів-предметників складала 291525, а у 2019/2020 році вже 272824. Отже, кількість вчителів скоротилась на 18701. А це, не багато не мало, 3117 щорічно. Тобто в кожній шостій школі нашої країни щорічно кількість педагогів зменшується на одного вчителя-предметника. Природно постає питання про якість надання освітніх послуг. Зменшуються обсяги позакласної роботи, кількість гуртків і спортивних секцій.

Постає питання: за рахунок якої категорії педагогічних працівників відбулося це скорочення? Відповідь знаходимо у наступному графіку (с.46 цитованого видання).

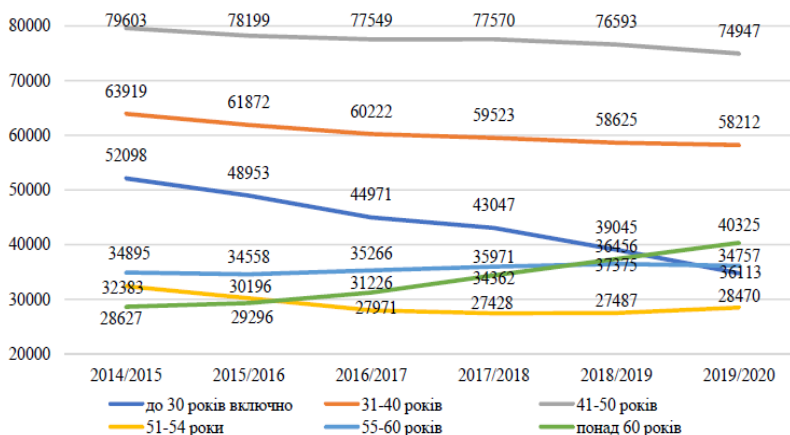

Рис. 1. Динаміка кількості педагогічних працівників, які викладають окремі предмети у ЗЗСО, за віком у 2014–2020 рр., осіб. (Побудовано за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Як видно з малюнку, аналітиками було виокремлено кілька вікових категорій вчителів-предметників: до 30 років, 31-40 років, 41-50 років, 51-54 років, 55-60 років і понад 60 років. Отже, розглянемо динаміку кількісних показників по означених вікових категоріях.

Кількість педагогів, що викладають окремі предмети, віком від 41 до 50 років за аналізований період зменшилась на 4656 осіб, 776 на рік. Проте, вона залишається найчисельнішою у ЗЗСО – 74947 осіб.

Кількість вчителів-предметників віком 31-40 років зменшилась на 5707 осіб, 951 на рік.

Кількість вчителів цієї ж категорії віком 55-60 років практично не змінилась – зменшилась на 138 осіб.

Контингент вчителів віком 51-54 зменшився на 3913 осіб.

Катастрофічне зменшення чисельності показала вікова група «до 30 років включно» - на 15985 осіб!

Тільки одна вікова група педагогів-предметників «зламала» негативні тенденції інших вікових груп і показала помітне зростання. Це вікова група – «понад 60 років». За аналізований шестирічний період кількість представників цієї групи вчительства зросла на 11698 осіб! Це третя за чисельністю (!) вікова група вчителів у сучасній українській школі. Вона налічує, за офіційними даними 40 325 осіб!

Зауважимо ще раз: кількість педагогів, що викладають окремі предмети, і є молодшими за 30 років, за шість років зменшилась майже на 16 тисяч. Це більше як 2600 на рік! Це означає, що молоді педагоги-професіонали вимушені покидати свою професію і шукати заробітки в інших професійних сферах. А це люди, які набули сучасну педагогічну освіту, подекуди володіють іноземними мовами, досконало володіють засобами ІКТ, та навчені новим методикам викладання, мають вищий рівень психологічної культури. Вони є ближчими до учнів у культурному контексті, краще розуміють сучасні тенденції у молодіжному середовищі, молодіжній субкультурі.

Натомість заклади освіти змушені запрошувати на роботу або залишати на роботі пенсіонерів щоб хоч якось забезпечити викладання основних предметів. Зазвичай така категорія

педагогів менше схильна підвищувати свій фаховий рівень та оволодівати новими компетенціями, які потрібні сьогодні сучасному вчителю. Отже, педагогічний склад багатьох закладів освіти помітно старішає. Якість освітнього процесу не підвищується. Школа сприймається учнями як щось застаріле, архаїчне. Соціальна дистанція між школою і учнем поступово збільшується.

Проаналізувавши ці та інші чинники життєвої ситуації сучасного вчителя маємо зробити однозначний висновок про необхідність і гостру потребу в забезпеченні психологічного супроводу професійної діяльності педагогів фахівцями психологічної служби системи освіти, а, можливо, й не тільки ними.

Враховуючи можливості психологічної служби, стан її розвитку та рівень методичного забезпечення можемо виокремити найбільш пріоритетні напрями діяльності практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти з забезпечення психологічного супроводу педагогічних працівників у цих складних умовах.

У першу чергу необхідно звернути увагу на необхідність розгортання масової психологічної просвіти серед педагогічних працівників. (Ми свідомо не застосовуємо тут термін «психоедукація», оскільки у перекладі на українську він означає – «психологічна освіта». Як нам відомо, освіта передбачає системний, послідовний і вичерпний виклад і засвоєння навчального предмету з наступним контролем засвоєння знань. Просвіта ж, у свою чергу, передбачає ознайомлення з основами, основними положеннями, окремими темами і розділами предмету, формування позитивного ставлення і зацікавленості в ньому та не передбачає контролю знань і, тим більше, оцінювання набутих знань).

Отже, просвіта має бути спрямована на ознайомлення педагогів з віковими та індивідуально-психологічними особливостями учнів; специфікою їх психоемоційного стану в умовах війни та особливостями поведінки у посттравматичній життєвій ситуації; особливостями перебігу когнітивних процесів

та навчальної мотивації; стосунків з найближчим соціальним оточенням; особливостям поведінки в ситуації конфлікту.

Важливою складовою психологічної просвіти є опанування вчителем методами побудови й розвитку демократичних засад міжособистісної взаємодії між учасниками освітнього процесу, запровадження основ відновного підходу у спілкуванні з колегами.

У цих складних умовах життєвої ситуації необхідно надати педагогам основи знань про їх власні можливості, про специфіку педагогічної праці, про ті психологічні бар'єри і спротив, які можуть виникнути при опануванні нових методів викладання, застосування ІКТ в освітній діяльності, здійсненні різних форм дистанційної освіти.

Психологічна профілактика. Працівникам психологічної служби необхідно у першу чергу звернути увагу на специфіку емоційного стану педагога. Для цього можливо проведення психологічних обстежень, застосовуючи класичний психодіагностичний інструментарій – тести, опитувальники, структуровані інтерв'ю, спостереження. На основі цих даних необхідно організувати різноманітні форми навчання – тренінги відновлення емоційної рівноваги, емоційної саморегуляції, навчання вправам самовідновлення, методам збереження психічного здоров'я, профілактики емоційного вигорання, відновлення емоційної стабільності, підвищення резильєнтності, особистісної і професійної рефлексії.

Соціально-психологічна реабілітація. Вона, у першу чергу, має бути спрямована на відновлення втрачених або порушених внаслідок війни та евакуації соціальних зв'язків, практики ділового і міжособистісного спілкування у найближчому соціальному середовищі, зменшенню рівня конфліктів та непорозумінь з колегами, учнями та їх батьками, формуванню життєстійкості і стресостійкості, допомога у створенні позитивної життєвої перспективи та побудови подальших життєвих і творчих планів.

Значній кількості педагогічних працівників знадобиться й проведення заходів з індивідуально-психологічної реабілітації. Це пов'язано з тим, що у найближчий час, а можливо вже й

зараз, ми будемо спостерігати картину посттравматичних стресових розладів (ПТСР). Ці розлади потребують кваліфікованого і систематичного втручання (терапії). Зазначимо, що найважливішим показником результативності соціально-психологічної та індивідуально-психологічної реабілітації вчителів є відновлення їхньої соціальної компетентності і здатності виконувати у повному обсязі свої професійні функції, переживання ними творчої наснаги, життєвого оптимізму, цілеспрямованості, прагнення професійного самовдосконалення та професійних досягнень.

Психологічне практикування, основні напрями якого були представлені вище, має ґрунтуватись на надійній базі – результатах сучасних науково-психологічних досліджень професійної діяльності вчителя і його особистості та основах сучасної психодидактики – психологізації методик і методів освітньої діяльності.

Фундаментальні психологічні дослідження особистості вчителя і перебігу його професійної діяльності, скільки нам відомо, не проводились у нашій країні років з п'ятдесят. Тим більше, що останні 10-20 років ситуація в освіті змінилась докорінно. Бурхливий розвиток інформаційних технологій корінним чином змінив професійну позицію вчителя, поставив його перед необхідністю шукати своє місце серед численних інформаційних і навчальних програм, застосунків, пристроїв. Сьогодні вчитель вже не є головним джерелом навчальної інформації, знань. Отже, професійна позиція вчителя сучасної української школи, його місце в сучасній інформаційній культурі потребують глибокого науково-психологічного вивчення. Зараз на часі перегляд пріоритетів наукових досліджень у педагогічній психології.

Окремий предмет досліджень психологів, який сьогодні потребує відродження - психодидактика. Ще з часів А. Дістервега було зрозуміло, що зміст, форми і методи навчальної діяльності, яку здійснює вчитель, мають бути співмірними індивідуально-психологічним особливостям учня. Цей напрямок досліджень розвивався багатьма видатними педагогами, психологами і методологами. Зокрема й Г. Костюком, І.

Зязюном, В. Кременем і С. Максименком. Останніми роками цей напрямок розвивається у межах методології дитиноцентризму.

Сьогодні психологам важливо активізувати прикладні дослідження у цьому напрямі. Особливо з огляду на бурхливе зростання різноманітних форм дистанційного навчання, запровадження ІКТ в освітній процес, інформатизації усіх сфер суспільного життя. Класична класно-урочна форма навчальної діяльності докорінно змінюється, можна сказати – вона поступається іншим формам, що ґрунтуються на, фактично, необмеженому доступі кожної людини, у тому числі й учня, до будь-якої інформації. Що змінює не тільки роль і місце вчителя в освітньому процесі, а й вимагає докорінної перебудови класичних методів і методик дидактики.

В освіті зараз, на нашу думку, відбувається «фазовий перехід» від класичних форм і методів здійснення освітньої діяльності до побудови нових, що ґрунтуються на застосуванні інформаційних технологій. Сьогодні саме останні задають методологічні підвалини для нової дидактики.

Підсумовуючи, нагадаємо відому фразу Л. Виготського про те, що «принцип практики тисне на психологію», спонукаючи її до нових досліджень і розробки нової методології психологічного практикування, до пошуку нових і вдосконалення вже відомих шляхів упровадження досягнень психології у педагогічну практику.

Висновки. Проведене дослідження стану вчительства та можливостей психологічного супроводу професійної діяльності педагогів дозволяє нам зробити низку попередніх висновків.

По-перше, слід визнати, що статус вчителя і освіти в цілому у нашому суспільстві зазнав значних змін останніми роками. Вчитель замість «творця майбутнього» і носителя сучасної культурної парадигми та наративів сучасної науки поступово перетворився у «надавача освітніх послуг», що помітно понизило його авторитет в суспільстві та власну самооцінку.

Застосування методології аналізу актуальної життєвої ситуації особистості дозволило виокремити найбільш суттєві

негативні фактори, які обумовлюють велику кількість психологічних проблем, які переживають зараз вчителі.

Передусім - це фактори, породжені війною: втрата звичних соціальних зв'язків, переселення в інші регіони країни чи за кордон, вимушена необхідність адаптації на новому місці проживання та до нового соціального оточення, необхідність докорінної перебудови своєї професійної діяльності, іноді – зміна професії, глибокі емоційні переживання, психічна травматизація, усвідомлення необхідності фізичного виживання.

Перелічені вище фактори об'єднуються і підсилюються з негативними факторами пандемії COVID-19: страхи за власне здоров'я і здоров'я близьких, соціальна депривація, зміна звичного розкладу життя і трудової діяльності, різке і несподіване запровадження дистанційних і мішаних форм освітньої діяльності.

Третя група факторів – це реформування освітньої діяльності, яке висунуло нові вимоги як до змісту, так і до форм організації і здійснення навчання, необхідність опанування новими методиками викладання, контролю знань, стилю спілкування з учнями та їх батьками, залучення до навчання дітей з особливими освітніми потребами, побудови нових взаємин у педагогічному колективі.

Можна сказати, що ускладнення, проблеми і навіть трагедії у роботі вчителя останніми роками наростали усе більше і більше ніби випробовуючи його психоемоційну стійкість. Витримують, звісно, не всі. Звідси – широкий спектр психоемоційних і фізичних розладів.

Звідси, ще один висновок: ефективний психологічний супровід професійної діяльності вчителя потребує суттєвої зміни акцентів науково-психологічних досліджень з постановкою в центр уваги особистості вчителя та соціально-психологічних умов його професійної діяльності; широке розгортання досліджень у галузі психодидактики для розробки нового методичного інструментарію викладання основних навчальних дисциплін на основі вимог інформаційного суспільства і застосування ІКТ-технологій; вдосконалення існуючих і розробки нових методів і технологій психологічного

практикування для працівників психологічної служби з надання психологічної допомоги, психологічної підтримки і психологічного супроводу професійної діяльності вчителя в умовах народження нової педагогіки.

Маємо усвідомлювати: педагогіка і психологія вже не будуть такими, як були до війни, вони будуть іншими.

Література:

Заява Міністра освіти і науки України (Українська правда 20.06.22) <http://life.pravda.com.ua/society/2022/06/20/249192/>

Освіта в Україні: виклики і перспективи. МОН, Інститут освітньої аналітики. 2020 mon.gov.ua

Основи практичної психології: Підручник для студентів ВЗО / Н.Чепелева, Т.Титаренко та ін.; Керівник авт. кол-ву В.Г. Панок. – К.: Либідь, 2006. – 536 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728890>

Панок В.Г., Рудь Г.В. (2006). Психологія життєвого шляху особистості : Монографія. К.: Ніка-Центр. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724267>

Панок В.Г. (2010). Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку : Монографія. Чернівці : Технодрук.

Панок В.Г. (2017). Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія. Київ : Ніка-Центр. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672>

Шкарлет Сергій. Національний телемарафон 12.07.2022 <https://vsviti.com.ua/news/139596>

Оригінальний рукопис отриманий 20 вересня 2022 року

Стаття прийнята до друку 21 вересня 2022 року